

Beskrivelse og vurdering av tiltaket:

Tidlig innsats for barn i risiko (TIBIR) - Sosial ferdighetstrening for barn

Ungsinnforfatter: Sturla Fossum

Vurdert i Ungsinnpanelet: 16.06.09

Ungsinnforfatteren er ansvarlig for beskrivelsen av tiltaket. Beskrivelsen er basert på informasjon fra Atferdssenteret, spørreskjema utfyllt av Terje Christiansen og Roar Solholm ved Atferdssenteret og gjennomgang av annen tilgjengelig litteratur. Ungsinnpanelet er ansvarlig for vurdering og klassifisering.

Innledning

TIBIR er et program for forebygging og behandling av atferdsproblemer tilpasset det kommunale tjenestenivået. Fullt utbygget omfatter programmet seks intervensjoner: en rådgiverintervensjon rettet mot foreldre til barn med atferdsproblemer, en konsultasjonsintervensjon rettet mot personell i skoler og barnehager som arbeider med barn med atferdsvansker, en sosial ferdighetstreningintervensjon rettet direkte mot barn med atferdsvansker, en gruppeintervensjon rettet mot foreldre, en intervensjon rettet mot å identifisere og kartlegge begynnende atferdsvansker hos barn samt en terapeutintervensjon, Parent Management Training – Oregonmodellen (PMTO). For en generell beskrivelse av TIBIR se Solholm, Kjølbli og Christiansen (2007).

I det følgende beskrives intervensjonen *Sosial ferdighetstrening*. Dette tiltaket er et supplement og gis parallelt med foreldreintervensjoner som PMTO behandling eller TIBIR foreldrerådgivning. Intervensjonen tar sikte på å forebygge og avhjelpe alvorlige atferdsproblemer hos barn. Målgruppen er barn i alderen 4-12 år som har eller er i risiko for å utvikle atferdsproblemer. Intervensjonen tar sikte på å endre barnas atferd gjennom trening i sosiale ferdigheter.

Eier av tiltaket

Programmet er utviklet i Norge av Utviklingsavdeling barn på Atferdssenteret.

Distributør/implementeringsansvarlig for tiltaket

Utviklingsavdeling barn – Atferdssenteret.

Atferdssenteret – Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis.

Postboks 1565 Vika

0118 Oslo

Tlf: 24 14 79 00

E-post: post-atferd@atferdssenteret.no

www.atferdssenteret.no/

Beskrivelse av tiltaket

Sosial ferdighetstrening har som mål å lære barn prososiale ferdigheter gjennom individuelle møter i 8 til 10 uker med det aktuelle barnet. Målgruppen for denne opplæringen er ansatte som arbeider direkte med barn med definerte atferdsproblem. Intervensjonen er rettet mot å bedre barnas samspill med andre barn og voksne i nettopp disse settingene.

Intervensjonen tar sikte på å redusere atferdsproblemer hos barn som er i risiko for å utvikle eller allerede har utviklet atferdsvansker, fremme deres sosiale ferdigheter og øke sosial inkludering. Videre tar intervensjonen sikte på å redusere negative samhandlingsmønstre (bl.a. forekomst av konflikt og konflikteskalering) i forhold til andre barn og ansatte i skolen og barnhagen. Det er også et mål å redusere inkonsistente, tilfeldige og straffende reaksjoner på negativ atferd samt redusere avvising og motvirke sosial ekskludering fra voksne og normalt fungerende medelever.

Metoder som anvendes

Ansatte i direkte kontakt med barn i skoler og barnehager (som assistenter, spesialpedagoger o.a.) læres og trenes opp i sosial ferdighetstrening med barn med atferdsproblemer, samt i å komme i forkant av og redusere forekomsten og konsekvensen av negativ atferd.

Treningen av barna foregår én gang pr uke, totalt 8-10 ganger. Det utarbeides individuelle mål for det enkelte barn med særlig fokus på utvikling av selvkontroll og problemløsningsferdigheter gjennom den kognitive atferdsintervensjonen SNAP (Stop Now And Plan [Augimeri, Farrington, & Koegl, 2007; Earls court Child and Family Centre, 2001, 2002; Webster, Augimeri, & Koegl, 2002]). Gjennom SNAP-prinsippene lærer barnet effektiv selvkontroll (Stop), kjenne igjen problematiske følelser (kroppslige tegn og følelser) og finne nye problemløsningsteknikker (Plan).

Barnet trenes i å få tak i sin kognitive fortolkning av situasjonen og hvordan de kan gjøre gode eller dårlige valg. Gjennom SNAP-prinsippene lærer barnet å rette oppmerksomheten mot forhold som utløser atferden, utfordre egne fortolkninger av den sosiale situasjonen og finne nye måter å løse problemet på. Rollespill er en sentral metode

og det å skape situasjoner som er relevante og meningsfulle for det enkelte barn er viktig. Treningen tar utgangspunkt i det individuelle barnets erfaringer, ikke forhåndslagde øvelser. Treningen er konkret og knyttet til typiske situasjoner som barna møter i skole- eller barnehagehverdagen.

I intervensjonen følges nøye prinsippene fra ferdighetstreningen om å fortelle – vise – gjøre og overføre, det vil si at barnet og ferdighetstreneren først snakker om hva ferdigheten innebærer (for eksempel å få bli med i lek). Gjennom bruk av rollespill er ferdighetstreneren modell for hvordan en ferdighet kan anvendes. Barnet prøver ut de samme ferdighetene gjennom øvelser og barnet får også hjemmeoppgaver i å fortsette arbeidet med ferdigheten mellom timene. I treningsrommet skal ferdighetstreneren benytte seg av PMTO-prinsippene gode beskjeder, aktiv lytting, bruk av systematisk oppmuntring og belønning, samt ignorering av negativ atferd.

Intervensjonen vil systematisk trene barna i de sosiale ferdighetene som kartlegging har vist at de ikke mestrer. Ofte er dette ferdigheter innen dimensjonene samarbeid og selvkontroll. Målet er å øke den positive samhandlingen både med andre barn og voksne, sikre nødvendige prososiale erfaringer og øke graden av aksept og inkludering.

Det teoretiske grunnlaget for tiltaket

Utformingen av den sosiale ferdighetsintervensjonen bygger på samme teoretiske fundament og prinsipper som PMTO, men utformingen av intervensjonen er betydelig forenklet og tilpasset både til målgruppe og ferdighetstreningssituasjonen.

Den generelle modellen som ligger til grunn for PMTO, er "the Social interaction learning model" eller SIL-modellen. Ifølge Forgatch (2002) representerer SIL-modellen en sammensmeltning av to beslektede, men ulike teoretiske tilnærminger, nemlig sosial læring og sosial interaksjon. Begge disse perspektivene understreker påvirkningen av de sosiale omgivelsene på individets generelle tilpasning.

Det sosiale interaksjonsperspektivet beskriver samhandlingen mellom familiemedlemmer på et mikrososialt nivå. Spesielt er en interessert i den foreldre - barn interaksjonen der det forekommer gjensidig og hyppig bruk av tvang og press. Dette fremmer avvik og hemmer sunn utvikling og tilpasning. Slike samspillmønstre er gjerne preget av gjensidig negativitet, eskalering og negativ forsterkning av uønsket atferd. Sentralt i analysen av den mikrososiale samhandlingen står den såkalte "coercion theory". Coercion/coercive er forsøksvis blitt oversatt som press /tvingende atferd, og defineres som at en person i en dyade tar i bruk aversive stimuli betinget av atferden til den andre. Disse samspillmønstrene læres og praktiseres og ender opp som overlærte og automatiserte mønstre, uten at deltakerne er seg dem bevisst (Patterson, 1982; Patterson, Reid, & Dishion, 1992; Reid, Patterson, & Snyder, 2002; Solholm, Askeland, Christiansen, & Duckert, 2005). Familiemedlemmene blir på denne måten fanget i en interaksjonsstil som også kan forstyrre og overføres til samspillet med andre utenfor familien.

Aversive hendelser er, ifølge Patterson, til stede i alle familier i rikt monn. Disse aversive hendelsene kan virke uskyldige i og for seg, men forskning har vist at det er økt

forekomst av slike aversive hendelser i familiene til barn med atferdsvansker, og disse predikerer senere alvorlig antisosial atferd (Capaldi, 1992; DeGarmo, Forgatch, & Martinez, 1999; Forgatch & Martinez, 1999). Foreldre med gode sosiale ferdigheter lærer seg å bruke prososiale teknikker for å nøytralisere eller avlede aversive hendelser, mens foreldre og barn i de kliniske utvalgene domineres av aversiv atferd for å håndtere disse.

Det sosiale læringsperspektivet handler om hvordan disse atferdsmønstrene etableres og opprettholdes (av forsterkningsbetingelser for dette), noe som gjenspeiler seg i en makromodell om positive (og negative) foreldreferdigheter. Grunnantakelsen er at foreldreferdigheter direkte kan påvirke forsterkningsbetingelsene i en familie og derigjennom barnets atferd. SIL-modellen omhandler også kontekstuelle variabler som kan påvirke foreldreferdighetene, og som dermed indirekte kan påvirke barns tilpasning.

Ifølge Patterson, Reid og Dishon (1992) står barn med antisosial atferd i fare for å starte på en "karriere" som kan deles inn i fire stadier: 1) Grunntrening i antisosial atferd gjennom deltakelse i de negative samspillmønstrene i familien. 2) Anvendelse av antisosial atferd i møte med de nære sosiale omgivelsene utenom familien (kamerater, barnehage, skole osv), noe som fører til negative reaksjoner fra disse (avvisning, utstøting osv). 3) Kontakt med og tilhørighet til avvikende vennegrupper og miljøer, med ytterligere utvikling og "finpussing" av antisosiale ferdigheter som et resultat av dette. 4) Mulig karriere som antisosial voksen.

I tillegg til at prinsippene fra PMTO-behandling har blitt bearbeidet og tilpasset til skole- og barnehagesituasjonen, har en også hentet elementer fra programmer som bygger på samme teoretiske fundament, bl.a. Oregons Social Learning Centers eget "søskenprogram", et supplement til PMTO utviklet for å bedre samhandling mellom søsken og forberede barn på intervensjonene i PMTO, og Stop Now and Plan (SNAP), et gruppebehandlingstilbud rettet mot sinnemestring og problemløsning utviklet ved Child Development Institute i Toronto, Canada (Augimeri, Farrington, & Koegl, 2007; Earls Court Child and Family Centre, 2001, 2002; Webster, Augimeri, & Koegl, 2002). SNAP-intervensjonen er teoretisk basert både på Pattersons "coercion theory" og kognitiv atferdsterapi hvor det legges stor vekt på barnets læringsprosess og hvordan denne påvirkes av modeller i barnets sosiale miljø. I tillegg vektlegges det hvordan barnet kognitivt fortolker den sosiale situasjonen og hvordan bearbeidingen av informasjon former barnets emosjonelle opplevelse (Kendall 2006, Kazdin 2000). Før øvrig henvises det til den teoretiske bakgrunn for og studier av sosial ferdighetstrening i forhold til barn med atferdsvansker, (Gresham, Clayton, Crews, & Kern, 2004; Ison, 2001; Maag, 2005) samt til manualer for alminnelig sosial ferdighetstrening (f.eks. Elliot & Gresham, 2002)

Erfaringer med tiltaket og evaluering i Norge

En pilotversjon av TIBIR tiltaket sosial ferdighetstrening ble, som en av flere intervensjoner, prøvd ut i Lørenskog kommune i 2004-2005. Det ble ikke foretatt en selvstendig evaluering av sosial ferdighetstrening. Dog ble ferdighetstrenernes arbeid med barna loggført, og i samtale med Kjølbi fremkommer det at tiltaket synes lovende. Det presiseres at grunnlaget for denne vurderingen er noe lite (Kjølbi personlig

kommentar 19.05.09). For en nærmere beskrivelse av utprøvingen i Lørenskog samt en generell evaluering av totalprosjektet, vises det til Kjøbli og Sørli (2008).

Sosial ferdighetstreningintervensjonen evalueres nå i en randomisert kontrollstudie der 200 familier fra 9 kommuner deltar (Solholm et al., 2007). Studien avsluttes våren 2009 og i løpet av høsten-09 forventes man å ha mer kunnskap om tiltaket i Norge (Kjøbli, personlig kommentar 19.05.09). Våren 2009 vil kommuner (pt. 26) som har inngått avtale om TIBIR programmet med Atferdssenteret, videreføre implementeringen av de ulike intervensjonene. Regionene vil da også rekruttere nye kommuner til implementeringen av TIBIR. Ulike varianter av sosial ferdighetstrening har vist lovende effekter i internasjonale studier (se for eksempel Augimeri et al., 2007; Ison, 2001; se også Gresham et al., 2004; Maag, 2005 for litteraturgjennomgang).

Spredningspolitikk og implementeringsstrategier

Spredningsenheten har vært kommuner. Rekrutteringen har skjedd gjennom en formell henvendelse til kommunene og positivt svar har blitt fulgt opp med et lokalt tilretteleggingsmøte. Krav til deltakelse har vært at kommunen har utarbeidet en kommunal plan med en formulert implementeringsstrategi i forhold til hele eller deler av TIBIR-programmet. På bakgrunn av dette har det blitt utarbeidet en intensjonsavtale mellom den enkelte kommune og Atferdssenteret. En forutsetning for deltakelse har vært at kommunen fristiller personer (fortrinnsvis 2) til utdanning som PMTO – terapeuter, da disse, i tillegg til å drive terapi, er tiltenkt en rolle som veiledere, undervisere og konsulenter overfor ansatte som får opplæring i de ulike intervensjonene i TIBIR i kommunen.

Opplæringen i tiltaket *Sosial ferdighetstrening* har form av et ferdighetsorientert kurs som går over 6 kursdager (en todagers samling og fire enkeltdager) i løpet av en firemåneders periode. Fra og med tredje kursdag gis deltakerne veiledning på egne saker i grupper på fem til seks deltakere. Veiledningen varer i ca seks måneder. Opplæring og veiledning forestås av utdannede PMTO-terapeuter som i tillegg er kvalifisert gjennom et eget todagers kurs som kursholdere. Deltakerne på opplæringen i sosial ferdighetstrening skal etter endt kurs og veiledning kunne gi barn med atferdsproblemer trening i å mestre alminnelige sosiale ferdigheter.

Kvalitetssikring av tiltaket

Kandidatene godkjennes etter endt opplæring på bakgrunn av 85 % fremmøte samt at de har mottatt veiledning på to egne saker. Kvalitetssikringen av opplæringen er lagt til regionskoordinator/regionskonsulent.

Det er under utarbeidelse retningslinjer for vedlikeholdsveiledning etter endt opplæring. Denne vil kunne forestås av lokal PMTO-terapeut eller andre PMTO – ressurser i regionen. I det pågående forskningsprosjektet prøver en også ut sjekklister for

metodeintegritet og systematiske brukerevalueringer. En vil vurdere hvorvidt disse også kan brukes i ordinær praksis.

Kostnadene for implementering av tiltaket

Atferdssenteret finansieres gjennom årlig tildelingsbrev fra tre samarbeidende departement og direktorat (Barne- og likestillingsdepartementet, Helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet). Kostnadene når det gjelder opplæring og materiell for rådgiveropplæringen dekkes av Atferdssenteret, mens kommunen fristiller de ansatte for deltakelse i opplæringen. Dersom kommunen ønsker å utdanne flere kull med rådgivere påløper materiellkostnadene kommunen. Opplæring og veiledning er kostnadsfritt. Kostnader til vedlikeholdsveiledning ut over opplæringsperioden vil måtte dekkes av kommunen.

Ungsinnspanelets vurdering av tiltaket

Sosialferdighetstrening - TIBIR er et manualisert program som retter seg mot barn i alderen 4 til 12 år som har alvorlige atferdsforstyrrelser eller er i risiko for å utvikle alvorlige adferdsforstyrrelser. Tiltakene som anvendes er tilpasset det enkelte barns behov og metodene som anvendes, med kognitiv atferdsterapeutisk og atferdsterapeutiske tilnærminger, er hyppig brukt i klinisk virksomhet og evaluert ved forskning. Formålet med intervensjonen er lavere frekvens og intensitet av atferdsproblemer hos barnet, samt styrking av barnets sosiale kompetanse og følelsesmessige reaksjoner.

Innholdet i Sosial ferdighetstrening - TIBIR er beskrevet i manualer og i andre publikasjoner. Det foreligger planer for opplæring av ferdighetstrenerne, planer for hjemmelekser for det enkelte barnet og beskrivelser av gjennomføringen av de ulike tiltakene som tilpasses det enkelte barn etter en grundig utredning av det enkelte barns behov. Tiltaket har en gjennomarbeidet implementeringspolitikk og strategi.

Ungsinns klassifisering:

Sosial ferdighetstrening - TIBIR bygger på en allment akseptert teoretisk og forskningsmessig base, og tiltaket er under evaluering ved RCT-studier, men foreløpig er resultatene ikke tilgjengelige. Tidlig innsats for barn i risiko (TIBIR) - Sosial ferdighetstrening for barn klassifiseres dermed som et tiltak på evidensnivå 2 (sannsynlig virksomt tiltak).

Referanser:

- Augimeri, L.K., Farrington, D.P., & Koegl, C. (2007). The SNAPTM Under 12 Outreach Project: Effects of a Community Based Program for Children with Conduct problems. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 799-807.
- Capaldi, D. M. (1992). The co-occurrence of conduct problems and depressive symptoms in early adolescent boys: II. A 2-year follow-up at Grade 8. *Development and Psychopathology*, 4, 125-144.

- DeGarmo, D. S., Forgatch, M. S., & Martinez, C. R., Jr. (1999). Parenting of divorced mothers as a link between social status and boys' academic outcomes: Unpacking the effects of SES. *Child Development, 70*, 1231-1245.
- Earlscourt Child and Family Centre. (2001). *SNAP™ children's group manual* Toronto: Earlscourt Child and Family Centre.
- Earlscourt Child and Family Centre. (2002). *SNAP™ girl group manual. The girl's club* Toronto: Earlscourt Child and Family Centre.
- Elliot, S. N., & Gresham, F. M. (2002). *Undervisning i sosiale ferdigheter - En håndbok*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Forgatch, M. S. (2002). *Implementing parent management training in Norway (Grant Application RFA - DA - 02 - 004)* (No. NIDA NNPRI: Community Multisite Prevention Trials (CMPT)). Eugene.
- Forgatch, M. S., & Martinez, C. R., Jr. (1999). Parent management training: A program linking basic research and practical application. *Parent Management Training, 36*, 923-937.
- Gresham, F. M., Clayton, R. C., Crews, S. D., & Kern, L. (2004). Social Skills Training for Children and Youth with Emotional and Behavioral Disorders: Validity Considerations and Future Directions. *Behavioral Disorders, 30*, 32-46.
- Ison, M.S. (2001). Training in social skills: An alternative technique for handling disruptive child behavior. *Psychological-Reports, 88*, 903-911.
- Kazdin, A. E. (2000). *Psychotherapy for children and adolescents: Directions for research and practice*. New York: Oxford University Press.
- Kendall, P. C. (2006). *Child and Adolescent Therapy. Cognitive-Behavioral Procedures*. 3. utgave. New York: Guilford Press,
- Kjøbli, J., & Sørli, M.-A. (2008). School Outcomes of a Community-wide Intervention Model aimed at Preventing Problem Behavior. *Scandinavian Journal of Psychology, 49*, 365-375.
- Maag, J. W. (2005). Social skills training for youth with emotional and behavioral disorders and learning disabilities: problems, conclusions, and suggestions. *Exceptionality, 13*, 155-172.
- Patterson, G. R. (1982). *Coercive family process* (Vol. 3). Eugene: Castalia Publishing Company.
- Patterson, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial boys*. Eugene. OR: Castalia Publishin Company.
- Reid, J. B., Patterson, G. R., & Snyder, J. (2002). *Antisocial behavior in children and adolescents. A developmental analysis and model for intervention*. Washington DC: American Psychological Association.
- Solholm, R., Askeland, E., Christiansen, T., & Duckert, M. (2005). Parent Management Training - Oregon-modellen: Teori, behandlingsprogram og implementering i Norge. *Tidsskrift-for-Norsk-Psykologforening, 42*, 587-597.
- Solholm, R., Kjøbli, J., & Christiansen, T. (2007). *Tidlig innsats for barn i risiko. Et program for å forebygge og avhjelpe atferdsvansker. Evaluering av intervensjonsmodulene*. Oslo: Atferdssenteret: Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis.

Webster, C.-D., Augimeri, L.-K., & Koegl, C.-J. (2002). The Under 12 Outreach Project for antisocial boys: A research based clinical program. In I. R. Corrado, R. Roesch, S. D. Hart & J. K. Gierowski (Eds.), *Multi-problem violent youth: A foundation for comparative research on needs, interventions, and outcomes*. (pp. 207-218). Amsterdam: IOS Press.